

Βιβλιοθήκες και Άτομα με Αναπηρία (ΑμεΑ) στην τοπική κοινωνία

Άννα Κουλικούρδη
Αρχειονόμος-Βιβλιοθηκονόμος, MSc.
e-mail: anna.koulikourdi@gmail.com

Εισαγωγή

Μέσα στα μέλη κάθε τοπικής κοινωνίας, υπάρχει πάντα και η ευπαθής ομάδα των ατόμων με αναπηρία (ΑμεΑ), μια ομάδα απέναντι στην οποία οι βιβλιοθήκες, ως φορείς, φέρουν σημαντική κοινωνική ευθύνη.

Οι βιβλιοθήκες μπορούν να βοηθήσουν ουσιαστικά στην ενσωμάτωση (inclusion) των ΑμεΑ και να διαδραματίσουν σημαίνοντα ρόλο στην όσο το δυνατόν ομαλότερη κοινωνικοποίησή τους και στην ελαχιστοποίηση των εμποδίων για ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους. Δηλαδή εν μέρει φέρουν ευθύνη προκειμένου τα ΑμεΑ να λάβουν πλήρη θέση στην κοινοτική ζωή, διευκολύνοντας την πλήρη συμμετοχή τους στην κοινωνία.

Βιβλιοθήκες & ΑμεΑ στην τοπική κοινωνία

Πόσοι όμως βιβλιοθηκονόμοι γνωρίζουν πόσα άτομα με αναπηρία ανήκουν στην τοπική κοινωνία, ποια είναι αυτά, πόσα από αυτά αποτελούν χρήστες της βιβλιοθήκης τους ή για ποιους λόγους δεν επισκέπτονται ποτέ την τοπική βιβλιοθήκη;

Πολλές φορές ο βιβλιοθηκονόμος αγνοεί ότι υπάρχουν άτομα με αναπηρία μεταξύ των μελών της τοπικής κοινωνίας διότι πέρα από τις εμφανείς αναπηρίες, υπάρχουν και οι αφανείς. Στις αφανείς, ο βιβλιοθηκονόμος πιθανότατα να μην αντιληφθεί ότι κάποιοι χρήστες της βιβλιοθήκης φέρουν κάποια αναπηρία έως ότου επικοινωνήσει μαζί τους. Μπορεί δηλαδή να θεωρήσει ένα κωφό άτομο αγενές επειδή δεν του απάντησε όταν του απηύθυνε το λόγο, μέχρις ότου συνειδητοποιήσει ότι έχει πρόβλημα ακοής. Τέτοιες ομάδες με αφανείς αναπηρίες είναι τα άτομα με αναπηρία ακοής, επιληψία, αυτισμό, δυσλειτουργίες ομιλίας, μαθησιακές δυσκολίες, ψυχικές διαταραχές (κατάθλιψη, κρίσεις πανικού) κ.ά.

Επίσης, πέρα από τους χρήστες με αισθητηριακές αναπηρίες όρασης, ακοής, τυφλοκώφωση, κινητικές αναπηρίες, σκλήρυνση κατά πλάκας, μαθησιακές δυσκολίες, σύνδρομο ελλειμματικής προσοχής-υπερκινητικότητας (ΣΕΠ/Υ), σύνδρομο Down, αυτισμό, νοητική υστέρηση, ψυχικές διαταραχές, υπάρχουν και οι εντυπο-ανάπηροι. Ο όρος "εντυπο-ανάπηροι" ή "ανάπηροι στο γραπτό λόγο" ή άτομα με δυσκολίες στο γραπτό λόγο καλύπτει τα άτομα με νοητική υστέρηση ή φυσικές αναπηρίες και αναπηρία όρασης, καθώς και τα δυσλεκτικά άτομα που χαρακτηρίζονται από αδυναμία προσέγγισης της τυπωμένης ύλης.

Για να εντοπίσει μια βιβλιοθήκη τα ΑμεΑ της τοπικής κοινωνίας, προβαίνει στις εξής ενέργειες:

- Ενημερώνεται για τα δημογραφικά στοιχεία των ΑμεΑ της κοινότητας και τις ανάγκες τους (περιγραφή ικανοτήτων και περιορισμών σε αισθητηριακό, διαγνωστικό και κινητικό πλαίσιο). Ουσιαστικά πρόκειται για μίαν αξιολόγηση των χρηστών της, προκειμένου να ανακαλύψει το επίπεδο των υπηρεσιών που απαιτούν.
- Επικοινωνεί με τους χρήστες με αναπηρία και καταγράφει τις υποστηρικτικές τεχνολογίες (ΥΤ) που χρησιμοποιούν ώστε να αγοράσει εξοπλισμό με τον οποίο η πλειονότητα είναι εξοικειωμένη.

Σίγουρα η αντιμετώπιση των ΑμεΑ, τα όρια και η φύση της πρόβλεψης υπηρεσιών ποικίλλει από χώρα σε χώρα και καθορίζεται από τις πολιτιστικές, κοινωνικές και οικονομικές δομές κάθε μιας. Είναι λογικό πως η προσέγγιση της κάθε χώρας για τα ΑμεΑ, το αστικό της δίκαιο, οι συνταγματικές τροποποιήσεις της και οι νόμοι που θεμελιώνουν την πρόσβαση των ΑμεΑ

παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των υπηρεσιών πληροφόρησης για αυτά. Δηλαδή άλλο επίπεδο υπηρεσιών βιβλιοθηκών για ΑμεΑ παρουσιάζει η Σουηδία, μια χώρα με ιστορικά υψηλό επίπεδο κοινωνικής πολιτικής και άλλο η Ελλάδα, όπου η κοινωνική ενσωμάτωση (social inclusion) βρίσκεται σε πρώιμο στάδιο ανάπτυξης [π.χ. οι Σκανδιναβικές χώρες έχουν μακρά παράδοση στην εξυπηρέτηση των ηλικιωμένων και των ευπαθών ομάδων]. Παρομοίως, στο Ηνωμένο Βασίλειο η κυβερνητική πολιτιστική πολιτική από το 2000 απαιτεί από τις βιβλιοθήκες, τα αρχεία και τα μουσεία να γίνουν "πράκτορες κοινωνικής αλλαγής" και να επωμισθούν έναν ενεργό ρόλο στη μάχη εναντίον του κοινωνικού αποκλεισμού.

Τη δεκαετία του 1970-80 εμφανίστηκε η έννοια της κοινοτικής βιβλιοθηκονομίας (community librarianship), η οποία προωθούσε την ιδέα ότι όλοι οι άνθρωποι της κοινότητας πρέπει να εξυπηρετούνται. Από το 1980 οι κοινοτικοί βιβλιοθηκονόμοι (community librarians) ξεκίνησαν να αναπτύσσουν σειρά υπηρεσιών που εστίαζαν σε μειονεκτούντες ανθρώπους και αποκλεισμένες ομάδες της κοινότητας, όπως οι "outreach" ή "housebound" υπηρεσίες [π.χ. διανομή υπηρεσιών σε ιδρύματα, σπίτια των ΑμεΑ, νοσοκομεία, συνεργασία με κοινωνικούς φορείς που επισκέπτονται ιδρύματα και όπου η βιβλιοθήκη προμηθεύει τους φορείς με το υλικό προς ανάγνωση ή στέλνει ταχυδρομικώς τα βιβλία στα σπίτια των ΑμεΑ].

Ωστόσο παρά τις παραπάνω προσπάθειες υπήρχε η αίσθηση ότι και πάλι τα ζητήματα αυτά υπήρξαν κάπως περιθωριοποιημένα ή αντιμετωπίζονταν επιφανειακά από τη δημόσια βιβλιοθήκη και ότι η σχέση μεταξύ της δημόσιας βιβλιοθήκης και των κοινωνικά αποκλεισμένων ήταν προβληματική. Δηλαδή ναι μεν αναπτύχθηκαν "outreach" υπηρεσίες (π.χ. στις δημόσιες βιβλιοθήκες των ΗΠΑ), αλλά αναπτύχθηκαν ως μια επιπρόσθετη υπηρεσία με αποτέλεσμα να υφίστανται αρκετές περικοπές. Το δίλημμα των βιβλιοθηκών να συνεχίσουν να εξυπηρετούν τους παραδοσιακούς χρήστες βιβλιοθηκών ή να καθιερώσουν υπηρεσίες για νέες κοινότητες δεν λύθηκε ποτέ, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει η καλή πρακτική και πρωτοβουλία, αλλά οι προσπάθειες αυτές να είναι σποραδικές και ανομοιομόρφες.

Αισίως, τα τελευταία χρόνια (από το 1990 και έπειτα) η εστίαση στα αναπηρικά ζητήματα και η ενίσχυση της νομοθεσίας υπέρ τους επιτρέπει την ολοένα περισσότερο εμπλοκή των ΑμεΑ στην κοινωνική ζωή.

Προσβάσιμες βιβλιοθήκες στην τοπική κοινωνία

Τα ΑμεΑ πρέπει να συγκαταλέγονται στους χρήστες με πλήρη δικαιώματα σε όλες τις υπηρεσίες, μέσω κατάλληλης πολιτικής και σχεδιασμού. Πρέπει να είναι σε θέση να έχουν ανεξαρτησία κατά την πρόσβαση και τη χρήση των υπηρεσιών.

Κάθε βιβλιοθήκη πρέπει να περιλαμβάνει μια ευρεία γκάμα υπηρεσιών ώστε να καλύπτει τις ανάγκες όλο και περισσότερων ΑμεΑ της τοπικής κοινωνίας:

- διερμηνέα νοηματικής για τις παρουσιάσεις, δραστηριότητες ή εκδηλώσεις της βιβλιοθήκης,
- ευέλικτο δανεισμό (μεγάλα χρονικά διαστήματα με δυνατότητες επέκτασής τους, "proxy borrowing" όπου τα ΑμεΑ εξουσιοδοτούν ένα άλλο εγγεγραμμένο μέλος να δανειζεται εκ μέρους τους κ.ά.),
- μείωση ή κατάργηση προστίμων για καθυστερημένα ή κατεστραμμένα βιβλία,
- λέσχες ανάγνωσης (book clubs) ή λέσχες ποίησης (poetry clubs),
- "read aloud" ενότητες, όπου διενεργείται μεγαλόφωνη ανάγνωση στα ΑμεΑ,
- υπηρεσίες ανάγνωσης ("Reading services") όπου τα ΑμεΑ φέρνουν σημαντικό προσωπικό τους υλικό να τους το διαβάζουν οι βιβλιοθηκονόμοι, όταν δεν έχουν κανέναν να τους το διαβάσει,
- ειδικές δραστηριότητες για ΑμεΑ στις κατάλληλες ημερομηνίες (π.χ. ημερίδα για τους τυφλούς στο χώρο της βιβλιοθήκης την Παγκόσμια Ημέρα Όρασης, όπου παρουσιάζονται οι υπηρεσίες και ο εξοπλισμός της για αυτή τη συγκεκριμένη ομάδα χρηστών) προκειμένου να τα κάνει να νιώσουν σημαντικά και ευπρόσδεκτα,

- προετοιμασία και σύνταξη βιβλιογραφίας για συγκεκριμένες αναπηρίες και στη συνέχεια διανομή τους στα ΑμεΑ, στις οικογένειες ή συνοδούς τους (π.χ. για τα άτομα με αναπηρία ακοής το προσωπικό προετοιμάζει μια βιβλιογραφία σχετικά με την κώφωση, τον πολιτισμό των Κωφών, τη νοηματική κ.ο.κ),
- διανομή υπηρεσιών σε ιδρύματα, σπίτια των ΑμεΑ, νοσοκομεία (Outreach services),
- Συνεργασία με κοινωνικούς φορείς που επισκέπτονται ιδρύματα, σπίτια των ΑμεΑ κ.ά. Στο πλαίσιο της συνεργασίας αυτής η βιβλιοθήκη προμηθεύει τους φορείς με το υλικό προς ανάγνωση,
- "reading at home", όπου η βιβλιοθήκη στέλνει ταχυδρομικώς τα βιβλία στα σπίτια των ΑμεΑ,
- ξεναγήσεις της βιβλιοθήκης (library tours),
- σεμινάρια εκμάθησης του υλικοτεχνικού εξοπλισμού.

Το πρώτο βήμα στο οποίο προβαίνει η βιβλιοθήκη είναι η ανάπτυξη ενός σχεδίου (planning). Ο σχεδιασμός δεν είναι εύκολη διαδικασία, καθότι πρόκειται για ένα συνεχή κύκλο αποτίμησης, πρόβλεψης, ορισμού στόχων, υλοποίησης και αξιολόγησης. Ο σχεδιασμός γίνεται προκειμένου να διαμορφώσει και να κατευθύνει τις πολιτικές και διαδικασίες, έτσι ώστε η βιβλιοθήκη να παρέχει ισότιμες υπηρεσίες στα ΑμεΑ. Το σχέδιο πρέπει να είναι σύντομο, αρκετά απλό και ξεκάθαρο για το τι ακριβώς επιδιώκει η βιβλιοθήκη, τι θα υλοποιήσει και τον χρόνο αλλά και τον τρόπο με τον οποίο όλα αυτά θα ωφελήσουν τα ΑμεΑ. Κατά το σχεδιασμό, η βιβλιοθήκη φροντίζει το σχέδιο της να είναι συμβατό με την εκάστοτε νομοθεσία της χώρας.

Σχεδιάζοντας τις υπηρεσίες για τα ΑμεΑ, η βιβλιοθήκη λαμβάνει υπόψιν δυο κοινά-στόχους, τους άμεσους χρήστες (direct users) (δηλαδή τα ΑμεΑ) και τους έμμεσους χρήστες (indirect users), π.χ. τα οικογενειακά μέλη των ΑμεΑ, τους συνοδούς τους. Συνήθως οι περισσότερες βιβλιοθήκες ξεχνούν την ύπαρξη των έμμεσων χρηστών, στους οποίους όμως πολλές φορές οφείλεται η παρουσία των ΑμεΑ στις βιβλιοθήκες.

Στη συνέχεια οι βιβλιοθήκες πρέπει να είναι άνετα και φιλόξενα μέρη, όπου ο χρήστης με την αναπηρία θα μπορεί να βρει χαμηλούς πάγκους, ειδικά ασανσέρ, ειδικά καθίσματα και δυνατότητα ανάκτησης υλικού με εναλλακτικούς τρόπους, π.χ. μέσω τηλεφώνου.

Επίσης, η προσπέλαση στη βιβλιοθήκη θα πρέπει να είναι εύκολη για άτομα που κάθονται σε τροχοκάθισμα, κινούμενα με αυτο-οδηγούμενα καροτσάκια, με συνοδό, με μπαστούνια, κ.ά. γι' αυτό και οι πόρτες θα πρέπει να είναι πλατιές. Αναλυτικότερα το άνοιγμα της πόρτας πρέπει να είναι 71.12-91.44 εκατοστά ή τουλάχιστον η μια είσοδος πρέπει να είναι αρκετά φαρδιά για να περνάει το αναπηρικό αμαξίδιο (81.28-91.44 εκατοστά).

Ως προς το προσωπικό, συνήθως οι βιβλιοθηκονόμοι που είναι υπεύθυνοι για τα ΑμεΑ εργάζονται με μερική απασχόληση (part-time) με αποτέλεσμα πολλές φορές, λόγω του περιορισμένου ωραρίου, οι χρήστες με αναπηρία να χρειάζεται να περιμένουν στη σειρά προκειμένου να ρωτήσουν κάτι. Σε πολλές βιβλιοθήκες το ωράριο των βιβλιοθηκονόμων που είναι υπεύθυνοι για τις υπηρεσίες των ΑμεΑ δεν ξεπερνά τις 3,5 ώρες την ημέρα. Η έλλειψη αυτή προσωπικού δημιουργεί και κάποια προβλήματα ασφαλείας για τους χρήστες με κινητικές αναπηρίες αλλά και προβλήματα εξυπηρέτησης.

Επίσης, όταν ο βιβλιοθηκονόμος συνομιλεί περισσότερο από 1-2 λεπτά με ένα χρήστη σε αναπηρικό αμαξίδιο, είναι σημαντικό ο πρώτος να σκύβει στο ύψος του δεύτερου ή να κάθεται σε μια καρέκλα ώστε τα μάτια τους να βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο και να μην χρειάζεται ο χρήστης να τεντώνει το λαιμό του. Ωστόσο, δεν πρέπει και να επεμβαίνει στο χώρο του π.χ. σκύβοντας αδιάκριτα πάνω από το αναπηρικό αμαξίδιό του.

Τέλος, οι βιβλιοθηκονόμοι πρέπει να αποφεύγουν όρους όπως "ανάπηρα άτομα", "ειδικές υπηρεσίες" και να υιοθετούν όρους που είναι αποδεκτοί όχι μόνο από τα ΑμεΑ αλλά και από τους γονείς τους και τον περίγυρό τους.

Βέβαια, υπάρχει ο κίνδυνος όλη αυτή η καλά προτιθέμενη συμπεριφορά του βιβλιοθηκονόμου να αποφέρει το αντίθετο αποτέλεσμα. Οι χρήστες σε αναπηρικό αμαξίδιο λαμβάνουν συχνά ασυνήθιστα γενναιοδωρή βοήθεια από άλλους όταν βρίσκονται σε δημόσια μέρη με αποτέλεσμα αυτή η ανεξήγητα ευγενική συμπεριφορά να τους κάνει να νιώθουν στο στόχαστρο και αμήχανα.

Επίλογος

Κάθε βιβλιοθήκη πρέπει από το πρώτο στάδιο να έχει κατά νου τα ΑμεΑ της τοπικής κοινωνίας ώστε να αποφεύγει οποιεσδήποτε προσαρμογές ή επιπλέον υπηρεσίες αναδρομικά. Με αυτόν τον τρόπο δεν θα τους γκετοποιεί, δεν θα τους απομονώνει και δεν θα τους οδηγεί σε κοινωνική αποσωμάτωση. Η ύπαρξη αναπηρίας δεν πρέπει να αναιρεί το "για όλους" αλλά να ενισχύει το σεβασμό της ετερότητας. Μόνο έτσι γίνεται η ουσιαστική οικοδόμηση του όρου "κοινωνία" από όλους για όλους.

Βιβλιογραφία

1. Deines-Jones, C. (1995), "Access to library internet services for patrons with disabilities: pragmatic considerations for developers", *ITD Journal*, [e-journal], Vol. 2 No. 4, διαθέσιμο στο <http://people.rit.edu/easi/itd/itdv02n4/article5.htm>, ανακτήθηκε στις: 02/02/08.
2. Gemmer, T. (2003), "Homebound services: old ways and new ways", *Bookmobile and Outreach Services*, Vol. 6 No. 2.
3. Koulikourdi, A. (2008), "Library services for people with disabilities in Greece", *Library Review*, Vol. 57 No. 2, pp. 138-148.
4. Lovejoy, E. G. (1990), *Portraits of library service to people with disabilities* G.K. Hall & Company.
5. Mates, B. T. (2000), *Adaptive technology for the Internet: making electronic resources accessible to all*. American Library Association.
6. McCaskill, K. & Goulding, A. (2001), "English public library services and the Disability Discrimination Act", *New Library World*, Vol. 102 No. 6, pp. 192-206.
7. Nielsen, G. S. (2002), Library services to the homebound elderly in Denmark, [online], διαθέσιμο στο <http://www.dinf.ne.jp/doc/englishccess/ai/denmark.htm>, ανακτήθηκε στις: 02/09/05.
8. Nielsen, J. (1996), Accessible design for users with disabilities, [on-line], διαθέσιμο στο <http://www.useit.com/alertbox/9610.html>, ανακτήθηκε στις: 11/11/06.